

ENIGE VEGETATIE-OPNAMEN IN DE OEVERBEGROEIING VAN HET
ZUIDLAARDERMEER.

door: G. Dirkse, A.J. den Held⁺), J.C. Smittenberg en G. van
Wirdum.

Inleiding.

Tijdens de najaarsexkursie van de Bryologische Werkgroep in N-Drente (1970) is door ons getracht wat meer aandacht te besteden aan het combineren van vegetatiekundige en floristische benaderingswijzen van de bryologie dan tot nu toe vaak het geval was. Daar wij sterk geïnteresseerd zijn in laagveenvegetaties en de derde auteur in het kader van zijn doctoraalstudie een vegetatiekartering aan het Zuidlaardermeer heeft uitgevoerd, werd besloten tot het maken van een aantal vegetatie-opnamen in de Z.O.-hoek van dit meer, in de nabijheid van de monding van de Hunze.

Het proefvlak was steeds 4 m² groot en de opnamen werden gemaakt met behulp van de door SEGAL & BARKMAN (1960) gewijzigde schaal van Braun-Blanquet.

De Hunze, die langs de ooststrand van de Hondsrug stroomt, mondt uit in het Zuidlaardermeer, waar volgens de bodemkaart (STICHTING VOOR BODEMKARTERING, 1961; 1965) uitlopers van mariene kleiafzettingen grenzen aan het kleirijke zeggeveen van het Hunzedal en de daaromheen gelegen, van een dik mestdek voorziene, zwartveenontginningsgronden. Op enkele honderden meters afstand van het onderzochte gebied bevindt zich een hoge podzolgrond. Naar het noorden stroomt het Drentse Diep uit het meer.

Volgens HAVINGA (1919) en CLASON (1928) stond het gebied vroeger onder invloed van zout water.

Reeds in 1919 trad in het meer periodiek vervuiling op door

⁺) Deze auteur is het Beijerinck Popping fonds erkentelijk voor de financiële steun die haar medewerking aan dit onderzoek mogelijk maakte.

water uit het Drentse Diep (HAVINGA, 1919). Dit zal onder andere ook door toenemende vervuiling van de Hunze wel erger zijn geworden (CLASON, 1954; 1961).

Van het Zuidlaardermeer worden een aantal bijzondere hogere planten opgegeven. Carex aquatilis (KERN & REICHGELT, 1954), Carex flava (CLASON, 1961), Potamogeton zizii (CLASON, 1954), Potamogeton x crassifolius (CLASON & REICHGELT, 1954) en Utricularia intermedia (TEN KLOOSTER, 1968) zijn gevonden in de omgeving waar ook onze opnamen zijn gemaakt. Uit de topografische kaart van 1853 blijkt dat dit van oudsher een inham van het meer is geweest. De "vaste ondergrond" ligt er 65- 85 cm diep.

Bespreking van de verzamelde gegevens.

De zonering vanaf het meer naar het omringende dijkje is ter plaatse van het gemaakte transect (van N.W. naar Z.O.) ongeveer als volgt:

- a. Open water met Nymphaea alba en Nuphar lutea.
- b. Buitenste oeverstrook met Epilobium hirsutum en Glyceria maxima, + 25 m breed (opn. 1 t/m 4).
- c. Rietland met veel hypnoïde mossen, folieuse en thallose levermossen en hier en daar veenmosses, + 30 m breed (opn. 5 en 6).
- d. Veenmosrietland met Dryopteris carthusiana en D. cristata, + 50 m breed (opn. 8 en 9).
- e. Elzenbroekbos met horstvormende zeggen en Iris pseudacorus. Opn. 7 ligt in het grensgebied van de zones c en d.

In de buitenste oeverstrook, de aanspoelzone van het meer, domineert Epilobium hirsutum met Solanum dulcamara, Glyceria maxima en Phragmites australis (opn. 1 t/m 3). De vegetatie vormt door de hoge sociabiliteit van enkele soorten een nogal grofkorrelig patroon. Door het wortelstelsel van de planten is een vlechtwerk gevormd, dat verdicht is door strooisel en iets onder de oppervlakte van het water zweeft, de zogenaamde "kragge". Het water eronder en erboven staat in direct contact met het voedselrijke water in het meer.

In de beschutting van het plantendek vormt Riccia fluitans hier en daar uitgestrekte plakkaten. De mosiaag bestaat overigens voornamelijk uit een spaarzame begroeiing van Eurhynchium, Amblystegium en Brachythecium-soorten, die plaatselijk tapijtjes vormen.

In opname 4, wat verder van het meer af, is Phragmites australis dominant. Ook Typha angustifolia, Iris pseudacorus, Glyceria maxima en Carex pseudocyperus vallen op. De nitrofiële Epilobium hirsutum ontbreekt geheel. De kragge is hier al een stuk dikker. Zowel erboven als eronder is veel minder uitwisseling met het water in het meer mogelijk. Dit komt tot uiting in de geleidelijke afname van het elektrisch geleidingsvermogen en de pH en, wat de vegetatie betreft, in het optreden van Calliergon cordifolium, Calliergonella cuspidata en Mnium rugicum. Beide laatste soorten bereiken echter pas hoger in de zonering hun optimum. Zowel in de kruidlaag als in de moslaag is een toename van het aantal soorten te zien.

Waar de opnamen 5 en 6 zijn gemaakt, reikt de kragge vrijwel tot aan de vaste ondergrond. Het bodemwater is sterk verzuurd. De waterspiegel staat dikwijls onder het maaiveld. Vele soorten uit de voorgaande opnamen ontbreken hier. Phragmites australis groeit minder dicht open en wordt ook niet zo hoog, waardoor veel meer licht in de vegetatie doordringt. Typha angustifolia, Iris pseudacorus en Carex pseudocyperus lijken hier hun optimum te hebben en vele nieuwe soorten doen hun intrede. Hieronder valt Carex diandra op. Elders langs de randen van het pleistoceen vormt deze plaatselijk met onder andere de ook van het Zuidlaardermeer bekende Equisetum fluviatile, Carex lasiocarpa en Utricularia intermedia een soortencombinatie, die karakteristiek is voor de triëvenen zoals die bijvoorbeeld worden beschreven door SEGAL (1966). De daarvoor zo kenmerkende moslaag, waarin vaak Scorpidium scorpioides en Campylium stellatum domineren, is hier niet aanwezig. In plaats daarvan treffen we een veel minder zeldzaam type aan met Mnium rugicum, Calliergonella cuspidata, Brachythecium rotabulum, Marchantia polymorpha, Pellia neesiana e.a. Interessant is het optreden van Pellia epiphylla, die slechts in de opnamen

6 en 7 voorkomt. Pellia neesiana komt veel in Nederlandse laagveenmoerassen voor. Pellia epiphylla is naar onze voorlopige indruk in dergelijke gebieden voornamelijk beperkt tot de koppen van afgestorven of afgemaaide zeggehorsten, slootkantjes e.d. in het algemeen vrij droge en zure plaatsen op relatief humeus substraat. In de opnamen 6 en 7 groeien beide soorten door elkaar, zij het dat plaatselijk de één of de ander duidelijk meer voorkomt.

In deze zone treden plaatselijk reeds veenmossen op, vooral Sphagnum squarrosum, S. subnitens en S. fimbriatum, soorten die zich vaak het eerst in allerlei verlandingsreeksen vestigen. Vooral door het optreden van veenmossen en horstvormende zeggen ontstaat een fijnkorrelig patroon van bulten en slenken, waarmee een grote variatie in vochtigheid, warmtehuishouding, licht en andere factoren gepaard gaat. De grote soortenrijkdom in de moslaag van opnamen 6 en 7 hangt daarmee samen. De soortenrijkdom, zowel als de bedekking van de kruidlaag zijn daarentegen geringer. De lage kruidlaag treedt voor het eerst op.

Opname 7 ligt eigenlijk reeds in het gebied waar de zones c en d in elkaar doordringen. Nog vrijwel alle soorten uit de opnamen 5 en 6 zijn in de slenken, op lage bulten en op de hellingen van hogere aanwezig. Maar er is een sterke stijging te zien in de door Sphagnum bedekte oppervlakte en er zijn meer soorten Sphagnum aanwezig. Vooral het voorkomen van Sphagnum fuscum is bijzonder. Deze soort wordt vaak kenmerkend genoemd voor hoogvenen (vgl. Sphagnion fusci Br.-Bl. 1915). Tot voor kort was van S. fuscum slechts één zekere opgave uit ons land bekend (Epe (Gld.), Van der Sande Lacoste; zie VAN DER WLK, 1949); de groeiplaats is echter reeds geruime tijd verdwenen. In Noordholland komt de soort echter volgens MELTZER (1945) ook voor. BARKMAN (1968) vermeldt S. fuscum van Klazienaveen en tenslotte trof de vierde auteur hem in 1970 aan bij Wolvega[†]. Bij het

[†]) Wij zijn dank verschuldigd aan Dr. J.J. Barkman te Wijster voor de controle van de determinaties van Sphagnum fuscum.

Zuidlaardermeer was de opvallend bruine kleur zonder een spoor van rood of paars een goed veldkenmerk.

In de kruidlaag staan Phragmites australis, Typha angustifolia en Iris pseudacorus veel minder dicht opeen dan in de vorige opnamen. Calamagrostis canescens, Lysimachia thyrsoflora, Dryopteris carthusiana en D. cristata zijn hierin nu belangrijke soorten.

De opnamen 8 en 9 liggen in het hoogste deel van het complex. (Opname 9 ligt aan de rand van het elzenbos, dus vrij beschaduwd, en valt topografisch enigszins buiten het transect.) De proefvlakken werden zo gekozen, dat enkele nog aanwezige vrij diepe slenken erbuiten vielen. In opname 8 viel de roodgekleurde Sphagnum magellanicum op. Ook deze in laagvenen wellicht niet al te zeldzame soort wordt vaak als karakteristiek voor zoer oligotrofe hoogveenvegetaties opgegeven (vgl. Sphagnetalia magellanici (Pawlowski 1928 p.p.) Moore (1964)1968).

Slotopmerking.

Of de beschreven zonering ook volledig overeenkomt met één natuurlijke successiereeks, is nog de vraag. Het zou kunnen zijn dat in de onderzochte inham de ver van het bekken van het meer gelegen vegetaties in een minder voedselrijke verlandingsreeks zijn ontstaan, dan de buitenste oeverstrook thans doormaakt. Dat, behoudens enkele plekken met Sphagnum squarrosum, S. fimbriatum en S. subnitens, in de rechte oeverstrook aan de oostkant van het meer nauwelijks Sphagnum-begroeiingen voorkomen, wijst ook op het bijzondere karakter van de onderzochte inham.

Literatuur.

- Barkman, J.J., 1968. Botanisch onderzoek op het Biologisch Station, Wijster, 1957-1967. Meded. Bot. Tuinen & Belmonte Arb. XI (1967), Wijsternummer.
- Barkman, J.J., H. Doing & S. Segal, 1964. Kritische Bemerkungen und Vorschläge zur quantitativen Vegetationsanalyse. Acta Bot. Neerl. 13: 394-419.

- Clason, E.W., 1928. Over de plantengroei van het Zuidlaardermeer en omgeving. I, II, III, IV. DLN 31.
- Clason, E.W., 1953. Notes on the Potamogetones of the Zuidlaaren lake and its adjacent waters. Acta Bot. Neerl. 1.
- Clason, E.W., 1954. Het Zuidlaardermeer, het Noordlaarderbos. Nat. & Landsch. 8.
- Clason, E.W., 1961. Het Zuidlaardermeer. Stencil RIN-archief.
- Clason, E.W. & T.J. Reichgelt, 1954. Potamogeton x crassifolius in the Netherlands. Acta Bot. Neerl. 3.
- Havinga, B. 1919. Studiën over de flora en fauna van het Zuidlaardermeer; bijdrage tot de kennis van de biologie der Nederlandse meren. Diss, Groningen.
- Kern, J.H. & T.J. Reichgelt, 1954. Carex. Flora Neerlandica 1 (3), Amsterdam.
- Klooster, W.P. ten, 1968. Rapport inzake het Zuidlaardermeer. Stencil RIN-archief.
- Meltzer, J., 1945. Natuurruimten 1944. Rapport betreffende uit natuurwetenschappelijk oogpunt belangwekkende terreinen in de provincie Noord-Holland. Stencil, PPD Noord-Holland en SBB.
- Segal, S., 1966. Ecological studies of peat-bog vegetation in the North-Western part of the province of Overijssel (The Netherlands). Wentia 15: 109-141.
- Segal, S. & J.J. Barkman, 1960. Enige opmerkingen over abundantie en dominantie bij het opnemen van kwadraten. Jaarboek 1959 Kon. Ned. Bot. Ver.; 39-40.
- Stichting voor bodemkartering, 1961. Boderkaart van Nederland, schaal 1:200000 (Soil map of the Netherlands). Wageningen.
- Stichting voor bodemkartering, 1965. De bodem van Nederland. Wageningen.
- Wijk, R. van der, 1949. Het geslacht Sphagnum in Nederland. N.K.A. 56.

De bij dit artikel behorende opnametabel vindt men los bijgevoegd in dit nummer.